

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.21>

**ŻYCIE CODZIENNE SPOŁECZNOŚCI POLSKIEJ NA UKRAINIE
ZACHODNIEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ: ŚWIADOMOŚĆ, PAMIĘĆ, ADAPTACJA
(NA MATERIAŁACH HISTORII MÓWIONEJ)**

Vasylyna Zaitseva

*doktorantka Wydziału “Ośrodek Studiów Stosunków Ukraińsko-Polskich”
Instytutu Ukrainoznawstwa im I. Krypiakewycza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Lwów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-2840-4440
vaszaitseva@gmail.com*

Adnotacja. Na podstawie materiałów historii mówionej podjęto próbę zarysowania niektórych aspektów codziennego życia Polaków na Ukrainie Zachodniej po II wojnie światowej. W badaniu wzięli udział mieszkańcy byłych polskich wsi, które w 1944 r. były częścią Związku Radzieckiego. Wywiad został przeprowadzony metodą F. Schütze, zgodnie z którą wybrano główną narrację z życia informatorów. W analizie uwzględniono także fragmenty materiałów z projektu “Polacy na Wschodzie” archiwum Ośrodka KARTA w Warszawie. Zdecydowano, że nowy świat życia przedstawiciele Polonii zbudowany został wokół codziennej ciężkiej pracy w kołchozie i religijności. Stwierdzono, że decydującymi wydarzeniami w życiu badanych nie był upadek Państwa Polskiego, ale utrata własnej ziemi i zapisanie się do kołchozu. Ujawniają się osobliwości stosunków polsko-ukraińskich w wymiarze interpersonalnym. Podkreślono problem publicznego używania języka polskiego w czasach sowieckich, adaptacja w środowisku ukraińskojęzycznym. Analizowane są możliwości rozwoju kulturalnego Polaków w warunkach życia sowieckiego. Na podstawie metody analizy treści zbadano pamięć respondentów o sytuacji osób narodowości polskiej w Ukraińskiej SRR. Wyciąga się wnioski dotyczące pamięci, tożsamości i adaptacji informatorów.

Słowa kluczowe: Polacy, życie codzienne, język, rozwój kulturowy, stosunki ukraińsko-polskie, pamięć, tożsamość, adaptacja.

**EVERYDAY LIFE OF THE POLISH COMMUNITY IN WESTERN UKRAINE
AFTER THE SECOND WORLD WAR: CONSCIOUSNESS, MEMORY, ADAPTATION
(BASED ON ORAL HISTORY MATERIALS)**

Vasylyna Zaitseva

*PhD Student Department “Center for Ukrainian-Polish Relations Research”
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-2840-4440
vaszaitseva@gmail.com*

Abstract. On the basis of oral history materials, an attempt was made to outline some aspects of the daily life of Poles in Western Ukraine after the Second World War. Residents of former Polish villages that were part of the Soviet Union in 1944 were involved in the survey. The interview was conducted using the method of F. Schütze, according to which the main narrative from the life of the informants was selected. For the analysis, fragments of materials from the project “Poles in the East” of the archive of the KARTA Center in Warsaw were also included. It was determined that the new life world of representatives of the Polish community was built around daily hard work in the collective farm and religiosity. It was found that the defining events in the respondents’ lives were not the collapse of the Polish state, but the loss of their own land and enrollment in a collective farm. Peculiarities of Polish-Ukrainian relations on the interpersonal dimension are revealed. The problem of public use of the Polish language in Soviet times, adaptation in the Ukrainian-speaking environment is highlighted. The possibilities of cultural development of Poles in the conditions of Soviet life are analyzed. Based on the method of content analysis, the respondents’ memory of the situation of persons of Polish nationality in the Ukrainian SSR was investigated. Conclusions are drawn regarding memory, identity and adaptation of the informants.

Key words: Poles, everyday life, language, cultural development, Ukrainian-Polish relations, memory, identity, adaptation.

ПОВСЯКДЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: СВІДОМІСТЬ, ПАМ'ЯТЬ, АДАПТАЦІЯ (НА МАТЕРІАЛАХ УСНОЇ ІСТОРІЇ)

Василина Зайцева

аспірантка відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»

Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича

Національної академії наук України (Львів, Україна)

ORCID: 0000-0002-2840-4440

vaszaitseva@gmail.com

Анотація. На основі усноїсторичних матеріалів здійснена спроба окреслити деякі аспекти повсякденного життя поляків Західної України після Другої світової війни. До опитування залучені мешканці колишніх польських сіл, що в 1944 р. опинилися в складі Радянського Союзу. Інтерв'ю проведено методом Ф. Шутце, за яким виділено основний наратив із життя інформантів. Для аналізу також залучені фрагменти матеріалів з проєкту «Поляки на Сході» архіву Осередку КАРТА у Варшаві. Визначено, що новий життєсвіт представників польської громади будувався навколо щоденної важкої праці в колгоспі та релігійності. З'ясовано, що визначальними подіями в житті респондентів стали не крах Польської держави, а втрата власної землі та запис до колгоспу. Розкрито особливості польсько-українських відносин на міжлюдському вимірі. Висвітлено проблему публічного вживання польської мови за радянських часів, адаптації в україномовному середовищі. Проаналізовано можливості культурного розвитку поляків в умовах радянського життя. На підставі методу контент-аналізу досліджено пам'ять респондентів про становище осіб польської національності в УРСР. Зроблено висновки щодо пам'яті, ідентичності та адаптації інформантів.

Ключові слова: поляки, повсякдення, мова, культурний розвиток, українсько-польські відносини, пам'ять, ідентичність, адаптація.

Вступ. Однієї з найбільших етноменшин сучасної України залишається польська громада. Героїчна боротьба Армії крайової з радянським режимом, долі польських інтелігентів міста Львова, депортація польського населення в 1946 р. стали предметами дослідження низки українських та польських істориків. Проте не лише подієва історія, опір та боротьба з режимом заслуговують уваги, а й життя пересічних людей, що також є творцями історії. Це й вивчає історія повсякдення. В центрі нашого дослідження життєписи пересічних громадян України польської національності, що після Другої світової війни залишилися проживати на території Радянського Союзу.

Термін повсякдення є багатомірним. Існують різноманітні теорії написання історії повсякденності. В сучасному історіописанні все частіше використовують феноменологічний аналіз, засновником якого є німецький філософ Едмунд Гуссерль (Edmund Husserl). Згідно теорії вченого – повсякдення це не лише безпосередній опис повсякденних практик людини, а його металні компоненти – суб'єктивне сприйняття людиною довколишнього світу, уявлення, роздуми, бачення (Історія повсякденності: теорія та практика, 2010: 12). Засновники Школи «Анналів» Марк Блок (Mark Block) та Люсьєн Февр (Lucien Febvre) розподіляли повсякдення на дві структури – матеріальне та нематеріальне життя, що охоплює психологію і щоденні практики. На ментальних компонентах повсякденності (загальні уявлення, страхи, тривоги тощо) зосереджують увагу вже сучасні адепти Школи Анналів. У методологічному сенсі це – дистанціювання від висвітлення господарсько-побутової історії, що обмежується описом матеріального світу, його об'єктів, речей і звичаїв як таких (Історія повсякденності: теорія та практика, 2010: 12). Проте найповніше феноменологічний підхід у вивченні повсякдення визначили соціологи Пітер Бергер (Peter Ludwig Berger) і Томас Лукман (Thomas Luckmann). Згідно їхньої теорії, історією повсякденності виступає найперше психологізація щоденного життя, особливості мови, культури, стосунків із іншими групами соціального простору, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави і суспільства в цілому через призму особистісного сприйняття умов життя (Удод, 2004: 287). Тому вважаємо, що повсякденне життя – це реальність, котра інтерпретується людьми, це світ, який створюється у їхніх думках та діях і проживається ними як реальний (Berger, Luckmann, 1966: 16).

Аналіз досліджень та публікацій. Повоєнне життя поляків в Радянському Союзі ставало предметом дослідження деяких українських, польських та німецьких дослідників. Зокрема, присвятила свою працю щоденному побуту Львова 1945–1991 рр. Олександра Матюхіна (Aleksandra Matyukhina), в ній науковиця виокремила й побут польського населення Matyukhina, 2000: 173). Також про ментальні виміри повсякдення поляків-львів'ян, такі як самосприйняття, знаходимо у польсько-німецькому проєкті «Нове суспільство у давньому місті. Пам'ять та історична політика засобами Oral History», зокрема у розділі «Від більшості до меншості. Поляки у Львові після 1945 року» (Eine neue Gesellschaft in einer alten Stadt. Erinnerung und Geschäftspolitik im Lemberg anhand Oral history, 2007: 141–177). Соціологиня Вікторія Куделя-Свійонтек проаналізувала усноїсторичні нарації поляків, що були виселені до Казахстану (Kudela-Swiątek, 2013: 250). Також важливою є праця Анни Вилегали про побудову колективної історичної пам'яті на прикладі жителів містечка Жовкви, в тому числі й поляків (Wylegała, 2014: 340). Проте досі поза увагою залишалися життєписи осіб польської національності із сільської місцевості.

Мета статті – на основі усноісторичних матеріалів та результатів контент-аналізу проаналізувати деякі аспекти повсякдення поляків Західної України після Другої світової війни.

Методи дослідження. Як зазначалося вище, в статті застосована методологія усної історії (Грінченко, 2007: 29). Опитування та наліз нарративного інтерв'ю проведено методом німецького соціолога Фріца Шутце (Fritz Shütze), зосередженого на життєписі оповідача з блоками уточнювальних та додаткових запитань (Schütze, 1983: 283–293). Інтерв'ю поділено на три частини. Перша – заздалегідь непередбачена спонтанна розповідь інформанта, переказ його життєпису; друга і третя частини – уточнювальні запитання до розповіді, які допомагають респонденту оцінити самого себе чи певну подію. Завдяки цим уточнювальним запитанням маємо можливість сконструювати загальний образ історії життя людини, аналізувати чому інформант розповідає свою історію в певній послідовності, які події стали ключовими в його житті (Грінченко, 2008: 186–188).

Відтак, в основі статті – дев'ять інтерв'ю, проведені авторкою у Львівській області та фрагменти п'яти інтерв'ю з усноісторичного проекту «Поляки на Сході» (Polacy na Wschodzie) архіву Осередку KARTA (Ósrodek KARTA) у Варшаві. До опитування були залучені респонденти 1925–1944 р. н. Розповіді висвітлюють приблизний часовий проміжок середини 1940-х – кінця 1960-х рр. Це час дитинства, юності, шкільних років, початок трудового шляху опитуваних.

Інтерв'ювання проведено в місцевостях, де до 1939 року компактно проживало лише польське населення, дуже рідко мішані сім'ї і майже відсутність чисто українського населення. Це села у теперішній Львівській області: єдине в сучасній Україні польськомовне село Стрілецьке, а також Крисовичі Мостиського району, Семенівка Пустомитівського району, Нове місто Старосамбірського району. Також використані фрагменти аудіоматеріалів проекту «Поляки на Сході» з архіву Осередку KARTA, які записані в колишніх польських селах Пнікут, Стрілецьке, Рудники Мостиського району, а також Чорний ліс Чортківського району, Тернопільської області. Після переселенської акції 1944–1946 рр. в цих краях залишилося проживати найбільша кількість поляків в Українській РСР. Зокрема, 27 тис. 485 осіб в колишній Дрогобицькій області ліквідована у 1956 р., на той час входили вищезгадані Мостиський та Старосамбірський райони), 27 тис. 111 осіб у Львівській області, а також у Тернопільській області – 9 тис. 927 осіб (Markowski, 2018: 489).

Зауважимо, що повсякденна свідомість респондентів із сільської місцевості, а також пам'ять, сприйняття дійсності, життєвий досвід та ідентичність істотно відрізняються від жителів містечок та великих міст, зокрема Львова. Вагомим фактором, який впливає на життєву позицію також буде рівень освіченості, рід діяльності. Частина опитаних були зайняті в сільському господарстві, зокрема працювали в колгоспах, інша частина – технічний персонал.

Основна частина. «...Так ся жило помало, бо мусило ся жити» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.).

Варто врахувати, що після закінчення війни респонденти були ще дітьми, соціальна реальність яких відрізняється від дорослих. Дитячий світ доволі одновимірний і формується не лише зовнішніми обставинами, а й керується логікою, яку завдає родина, говорить словами, второваними колективною пам'яттю. Виростаючи, діти продовжують транслювати той погляд, який запропонувала свого часу родина. Попередні знання дані нам як типові і тому прийняття свідомості змінюється в залежності від сімейних обставин, поведінки та позиції батьків (Стяжкіна, 2011: 147). Тому, як правило, відповіді респондентів не завжди будуть повністю об'єктивними і їхній вимір життя частково залежатиме від попереднього досвіду батьків.

Зауважимо, що переважно життєпис «свідків історії» та їхня повсякденність пригадується цілісно, без особливих поділів на історичні періоди (Стяжкіна, 2011: 147). Проте в розповідях наших інформантів ми спробували виділити події радянського повоєнного часу, які найважче прийняли польські селяни.

Зміну старого ладу особливо боліче прийняло старше покоління, батьки респондентів, що народжені переважно в 1900–1910-х рр. Подією, котра змінила усталені раніше норми життя стала втрата землі і запис до колгоспу.

«Зразу забрали господарство, і записували до колгоспів, ніхто не хотів. А таких самих бідних, як той Ленін вибрав, то ті пішли, дали їм посади... А других били, в нас не привикли то робити...» (Archiwum Historii Mówionej: AHM_PnW_01_1044, 1.39).

«Мама займалися яблучними садами. Десять тисяч саджанців. В 1947 році сади відібрали до колгоспу. Мама так плакала, бідна» (Інтерв'ю з Станіславом М., 1944 р. н.).

«Ціле село забирали до колгоспу, всьо нам позабирали. І хто що мав, які чи коні, чи віз, чи якусь машину чи шо, всьо нам позабирали, ми ніч не мали. То була велика біда тоді. Всьо колгоспне чи радгоспне було, всьо їхнє було і ми ходили в то паньство на свої поля робити» (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.).

Примусові записи до колгоспу поляки спочатку бойкотували:

«Як почали записувати в колгоспи, всі в лісі сиділи, батько втік... і не було порятунку, одним словом» (Archiwum Historii Mówionej: AHM_PnW_2121_01, 2.28 с.).

«Люди схованки робили, старалися сховатисі. То було 8 грудня, холод, змушували, шантажували людей. Але люди писалися, мусили» (Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н.).

Поширювалася думка, що такий розвиток подій тимчасовий.
 «Мама сі не записала, то сиділа в тюрмі пару днів в Пустомитах. Думали, що то не буде колгоспу, а то всьо їдно зробили» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.).

Проте, респонденти зазначають, що поступово звикали до життя без власної землі і щоденної важкої праці на радянську владу:

«Пізніше настав колгосп, навіть не пам'ятаю в якому році, то всьо забрали майно до колгоспу і тато так само працював в колгоспі, і мама працювала. І так пізніше я щось вже робила в колгоспі» (Інтерв'ю з Янкою, 1935 р. н.).

«До колгоспу треба було йти та й всьо. В колгоспі робили. До колгоспу сі позаписували, бо що мали роботи, та й сі записали, де мали йти, треба робити в колгоспі. Всьо нам позабирали, стодоли, тай всьо. Та й так сі жило. Коні на колгосп позабирали, нашо нам тудий були. Як нема поля, то і того не треба. Мали но той город трошка, коло хати» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.).

«Червона мітла все вичищала, потроху встановила колгоспи, та й до праці...» (Archiwum Historii Mówionej: ANM_PnW_01_1044).

Окрім того, в пам'ять вривається важка праця і повоєнний голод:

«Після війни, то страх згадувати. Після війни то було дуже тяжко, був голод, голодували. Хліба тут не було, всьо нам позабирали, ми ніц не мали. Дали нам присадибу тільки поля коло хати, що ми не мали з чого жити. Хто мав велику сім'ю, то не мали з чого жити. І ходили ми на своє поле робити, і стояли над нами, же би хто собі шо не вкрав. Старалися закопувати в ямку і потім ввечір ходили то шукати і приносили додому. Батьки вночі ставали, їздили до Львова за хлібом, ставали в колейку. Видавали тільки по два хліба і пару раз мусіли ставати, хто мав дома велику сім'ю, то всі йшли і цілу ніч стояли за тим хлібом. Всі стояли за тим хлібом. Аби щось принесли дітям їсти...» (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.).

«Я з дитинства пам'ятаю тільки ту господарку, шо в нас була. Діти були малі. А мама, як звичайно, серп на плечі, комбайнів не було, ні нічого, і всі ходили в поле. Всі ходили в поле жати, бо треба було жати» (Інтерв'ю з Яніною К., 1937 р. н.).

«Йду з тої ферми і плачу, 20 рублів заробила. Йде вчителька і питає мене. Чого ти плачеш? Кажу: 20 рублів заробила. Вона працювала в Крисовичах. І вона мене покликкала до Крисович. І я пішла там до роботи. Зима, сніги, п'ята година ранку, я мусила бігти. Там 70 рублів заробила (Інтерв'ю з Станіславою М., 1938 р. н.).

Звертаємо увагу на повоєнні розповіді про запис до колгоспу і складне економічне становище для кращого розуміння не лише побуту чи сільських буднів, а свідомості польських селян. В фокусі розповідей повоєнні злидні. Жоден з оповідачів не акцентував у спогадах на втраті державності. Закінчення війни і встановлення радянської влади польські селяни пов'язували саме з колгоспною системою, а не втратою державності.

Важке повоєнне життя ставило складні виклики: прогнати сім'ю, вижити. Побутові проблеми вийшли на перше місце. Важка праця в радянських колгоспах замінила потребу культурного розвитку, аналізування ситуації, проблеми патріотизму, розуміння своєї ідентичності.

«Як ксьондз сказав, же свято, то святкували, як не сказав – не» (Інтерв'ю з Мирославою, 1938 р. н.).

Натомість 95 % опитаних починали розмову із розповідей (або й повністю фокусували її) про костельне життя в своєму селі, хрещення (своє чи інших членів родини), Перше Причастя, або ж про значиму постать їхнього душпастира для них самих чи громади цілком, який був зберігачем традицій і служив дороговказом. Зауважимо, що інтерв'ювання проводилося у місцевостях, в яких у радянські часи існували діючі костели. Тому в опитаних значна роль саме релігійного чинника в житті і розуміння польськості і себе перш за все як релігійної спільноти.

Згідно німецького соціолога Альфреда Шюца, який є творцем феноменологічної соціології – «Світ повсякденного життя повинен позначати інтерсуб'єктивний світ, який існував задовго до народження, пережитий та проінтерпретований іншими, нашими попередниками. Тепер він даний нашому переживанню. Будь яка інтерпретація цього світу заснована на запасі попередніх його переживань, переживань наших власних і переданих нам нашими батьками і вчителями...» (Шюц, Лукман, 2004: 47). Виходячи із концепції А. Шюца. Вважаємо, що світ саме релігійної свідомості поляків вторований раніше і передавався з покоління в покоління, тому займав центральне місце в житті селян і був чи не найбільшою ознакою їхньої польськості в непольській державі. Не заважаючи на атеїстичну пропаганду, населення залишалося консервативним в дотриманні костельних традицій.

В конфлікт з радянською владою представники польської національності входили за умови наступу влади на віру, закриття костелів, ув'язнення ксьондзів і т. д.:

«Прийшла та русска влада, костьоли позамикали...ми ходили до Мостиськ, 4 кілометри, мій чоловік брав трактор і на прицеп нас, і вночі ми їхали до Мостиськ» (Інтерв'ю з Яніною К., 1937 р. н.).

«Дітям забороняли ходити до костелу, але люди брали дітей, а вчителі стояли і не пускали. А ми казали: «Ви маєте право в школі на дітей. Ви керуєте в школі дітьми, а ми вдома» (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.).

Окрім того, релігійність давала почуття окремішності від інших жителів Радянського Союзу, а й навіть від поляків по той бік кордону.

«Всьо нам позабирали з костелу, як виїжджали до Польщі. Матір Божу Ченстоховску забрали нам. Правда потім вернули копію» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.).

В словах оповідачки відчутне дистанціювання від поляків, які виїхали за кордон, а ніж тих, що залишилися. Відтак, особлива релігійність дозволила українським полякам репрезентувати свою ідентичність як особливої релігійної громади.

«По-польски не говорила, бо мені не було потреби...» (Інтерв'ю з Анною М., 1927 р. н.).

Зокрема важливими для розуміння інтеграції поляків в радянське повсякдення стало обговорення вивчення української мови та проблему публічного вживання польської.

Зауважимо, що після другого захоплення західноукраїнських земель в 1944 р., радянська влада продовжила уніфікувати всі галузі суспільного та культурного життя. У період 1944–1946 рр. відбувалося масове закриття польськомовних освітніх закладів. Визначальним чинником у цьому процесі стала переселенська акція, яка розпочалася восени 1944 р. У зв'язку з масовим виїздом польських учнів та вчителів польськомовні школи були закриті або ж переведені на українську мову навчання (Самборський, 2012: 424). Школи краю, розгортали свою роботу на засадах радянської концепції освіти. У 50-х роках було завершено перехід до загального семирічного навчання (Сворах, 1997: 32).

Пропагандистська українізація радянської влада передбачала закриття колишніх польських шкіл та переведення на українську мову навчання. Вчителів польської національності, котрі б могли плекати національну ідентичність у своїх учнів майже не стало. Опитані підтверджують однозначну відсутність вчителів-поляків у школах. Тим не менше, в позитивному світлі респонденти розповідають про українців та новоприбулих росіян-вчителів. (Інтерв'ю з Мирославою, 1938 р. н.).

«Коли прийшли нас «визволяти» росіяни, то ми не вміли і букви написати по-українськи. Тепер треба було вчитися по-українськи писати і читати» (Archiwum Historii Mówionej: АНМ_РnW_2121_01, 2.28 с).

– найперше завдання, з котрим зіткнулися діти польських селян після війни.

«Тяжко мі було, тяжко мі було, бо батьки не вміли по-українськи. Я сама... Тяжко мі було, але яось дала м ради і навчилася. Вмію і писати і читати...» (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.).

– респонденти відзначають, що для старшого покоління, народжене в 1900-х рр. вивчення української мови стало надто складним завданням. Більшість з них її так і не вивчили, російської взагалі не розуміли. Цілком очевидно, що старше покоління і надалі в публічному просторі говорило польською мовою:

«Мама моя не вміла навіть по-українски говорити. Забували. Казали: я буду ліпше по-своmu говорила. Ходила до колгоспу, говорила як вміла. Ніхто ніч не казав. Ше една так говорила, то на них казали, то як би дві сестри були, вони говорять цілий час по-польски» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.).

Тут варто врахувати сільську місцевість, де можливо був менший контроль. А також роботу в колгоспі, адже реалізація в містах та на публічній роботі для старшого покоління поляків не була потребою.

Проте 100 % респондентів стверджують, що вивчення української мови вдалося надзвичайно легко, адже вони були дітьми. Пам'ятають ще зі школи, а деякі й вільно цитують вірші польською, українською, російською мовами (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.).

«Діти як діти, як в школі скажуть...» (Інтерв'ю з Янкою, 1935 р. н.).

Окрім того, покоління 1920–1930 рр. не бачило трагічності невживання польської мови. Складності чи небажання у вивченні української теж не відзначають, бо навчалися нею в школі, тому вона стала усталеною нормою життя:

«І по-польськи розмовляю і по-українськи, різниці не було. Разом вчилися» (Archiwum Historii Mówionej: AHM_PnW_2116_01.).

«Я любила українську мову, я сі добре вчила» (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.).

«Та що то є таке, знати, як я ходила до школи, по-українськи ся вчила. По-українськи говорила» (Інтерв'ю з Анною М. 1927 р. н.).

Говорити в публічному просторі українською чи російською поляків ніхто не примушував, це було власною ініціативою:

«Ніхто нас не примушував ні на українській, ні на російській». (Інтерв'ю з Станіславою, 1938 р. н.).

Також 100 % опитаних не говорили публічно польською мовою, вона залишилася мовою спілкування в родині. Зокрема респондентка, яка дає інтерв'ю польською мовою, зазначила так:

«По-польски не говорила, бо мені не було потреби. По-українськи говорила... Вдома ми по-польськи розмовляли. «Як треба було розмовляла по-польськи, як треба було по-українськи. Мені було все одно. Мені добре було і так, і так». Вдома по-польски говорили, але мої батьки повмирили. Вчила дітей по-польськи говорити і писати навчила. Я собі з поляками говорила по-польськи, з українцями по-українськи, що мені тяжко було, в школі вчилася» (Інтерв'ю з Анною М., 1927 р. н.).

В тодішньому україномовному просторі, зокрема на роботі, в поляків вживання української мови стає звичним усталеним явищем:

«Всьо по-українски було. Той говорили так як треба. Привикли вже. Навіть ся ніц не здавало. Так має бути і всьо. Ходили на роботу, мали говорити як всі говорять» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.).

«...Різні люди були на роботі: орм'яни, поляки, українці, жиди. Всі говорили по-українськи. Орм'яни довго не вм'їли по-українськи, говорили по-руски. На роботі руска мова переважала, пішов до кантори, багато москалів було». «Мову українську і російську вивчив досить швидко, російську вчив в войску». «Говорили і по-українськи і по-руски. Вдома по-польски» (Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н.).

Також одна з опитаних зазначає, що до керівництва, в транспорті, державних установах польською мовою ніхто не звертався. Опитані не бачать зміни власної поведінки, наприклад свідоме невживання польської мови, а пояснюють це іншими причинами:

«Може українці не любили польської мови. Та й ми сі старали по-українски говорити, щоб не було проблем» (Інтерв'ю з Янкою, 1935 р. н.).

Зауважимо, що діти респондентів вже вчилися на українській (вдома розмовляли польською), внуки україномовні, польську за бажанням вчили з медійних ресурсів.

«Ми дружно жили, добре жили...» (Інтерв'ю з Мирославою, 1938 р. н.).

Після 1944 р. збільшилася кількість українців в колишніх польських селах. Цьому сприяла депортація лемків з Польщі. Через будівництво колгоспів і радгоспів в краю, відбувався значний вплив українців та росіян із Східної України. Звернемо увагу на відносини з українцями та конструювання образу українця. Зазначимо, що в 85 % респондентів дружини/чоловіки українці. А в 99 % діти чи внуки в шлюбі з українцями/українками. Шлюбні чи родинні відносини впливають на конструювання позитивного образу. Міцні стосунки будувалися завдяки спільним святкуванням релігійних свят та гостинам:

«Ми вже собі так святкували, як ся належить. Ніхто нам не забороняв. Сходилися гості, родина сходилася. Вони до нас, ми до них. І ми так святкували як ся належить. І мій брат мав, і моя сестра в родині мали українців. Вони приходили на наші свята, ми на їх свята (Archiwum Historii Mówionej, AHM_PnW_2121_02).

«В колективі і українці були, і поляки, але не було різниці. До нині пам'ятаю як було добре, і гостину собі робили, якісь іменини чи щось. Не було різниці на роботі, взаємна була повага. Не можу сказати» (Archiwum Historii Mówionej: AHM_PnW_2116_01).

«Українці як було колись, як і тепер, вони роблять своє, я своє. Жили в згоді. Вони своє робили, поляки своє. Вони свої свята святкували, ми свої» (Archiwum Historii Mówionej: АНМ_PnW_2116_01).

Респондентка, якій сусіди допомагали будувати будинок, переносить позитивний образ на українців загалом:

«Добре мені було. Я була задоволена. Вони були добрі, хату мені ставили. Я їх шанувала. Що треба було зробити, то слухала. Я не можу сказати, мені добре було працювати з ними. Хоч були українцями, були добрими людьми» (Інтерв'ю з Анною М. 1927 р. н.).

Окрім того, особистий досвід також відіграв важливу роль. До прикладу про позитивний особистий досвід говорить респондента із польськомовного села Стрілецьке:

«Як я працювала в інтернаті. То говорила по-українськи, а вчитель сказав: «Не, як Вас мама научила, так говоріть. (Інтерв'ю з Станіславою, 1938 р. н.).

Українець дозволив жінці говорити по-польськи, прийняв її мовну ідентичність. «Прийняття» однією людиною сприятиме до конструювання позитивного образу в загальному.

В іншій інформантки керівник-українець толерував її релігійну приналежність та відпустив на службу Божу до костелу:

«“Мені краще дати 10 таких, що моляться, ніж одного пияка”»: казав мій начальник. Такого не було, щоб мені хтось забороняв (Archiwum Historii Mówionej: АНМ_PnW_2121_01, 2.28 с).

Навіть коли була жнива, то помічник мене бодай до Крукенич до костьола відпустив» (Archiwum Historii Mówionej: АНМ_PnW_2121_01, 6.20 с).

Цілком очевидно, що є й особисті причини для конструювання загального негативного образу:

«Тепер як років 15 як інакше...а раніше було страшне. Чо вони таку злість мали на тих поляків. Злість мали страшенну. Де яка робота, там начальник українець був... (Інтерв'ю з Станіславом М., 1944 р. н.).

Зауважимо, що в респондента дружина теж польського походження, діти працюють в Польщі, родинних стосунків з українцями нема. Тому й конструювання образу може бути негативним. Припускаємо, що замовчування деяких аспектів українсько-польських відносин відбувається досі, позаяк конкретної причини чоловік так і не назвав.

Проте окрім шлюбних відносин, більшість українців толерували релігійну і мовну ідентичність поляків, тому українсько-польські відносини в міжлюдському вимірі були позитивними.

«Книжки по-українськи читали і по-руськи читали» (Інтерв'ю з п. Броніславом Ш., 1932 р. н.).

Національний культурний розвиток сприяє зберіганню власної ідентичності. Але підтримувати культурний розвиток в умовах радянського села було доволі важко. Близькість до польського кордону не рятувала, література польською мовою була вилучена із бібліотек. Опитані одностайно стверджують, що літератури польською мовою вони не читали:

«Книжки по-українськи читали і по-руськи читали» (Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н.).

Окрім того, щоденна зайнятість в колгоспі та власному господарстві забирали час:

«Вповім по правді, не любила читати, і до того часу. Не мала часу на то, троє дітей, господарку, дві корови» (Інтерв'ю з п. Станіславою М., 1938 р. н.).

Респонденти неодностайні в відповідях про можливості культурного розвитку, зокрема в питання польської преси:

«З Польщі приходили газети» (Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н.).

«Польських газет не виписували, не можна було» (Інтерв'ю з Станіславом М., 1944 р. н.).

85 % опитаних не пам'ятає про випикування польських газет чи перегляд польських передач по телевізорі. Недільний час минав за переглядом телевізора з радянськими телепередачами.

Найбільш зацікавленим в польських медіа таки виступало старше покоління, аніж молодше.

«То тато мій, то вічно слухав радіо, таке було з-за кордону, то він то слухав. Радіо Марія було» (Інтерв'ю з п. Станіславою М., 1938 р. н.).

Проте після війни поляки привозили фільми для прикордонних сіл на польській мові. Фільми були виключно на воєнну тематику, яка прославляла героїзм радянської армії (Archiwum Historii Mówionej: ANM_PnW_2121_01, 6.20 с).

Проте кіно теж не рятувало від поступової інтеграції в радянське життя та відхід від польських державних традицій. Щоденна важка праця унеможлилювала потребу культурного розвитку, читання. Часу на саморозвиток не було.

Пам'ять про минуле: контент аналіз усної історії

Пам'ять про радянське минуле покажемо на прикладі методики контент-аналізу (Костенко, Іванов, 2003: 250).

Вторинне кодування	Первинне кодування	Текстові секвенції
Бути поляком/ полячкою в Радянському Союзі	Важко було	«Не важко, чи поляк, всім було тяжко» (Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н.). «Було тяжко, як то було мовити, купони були. Не було що купувати. Я теж їздила до Львова за хлібом. Яблука возили. Поїхали продали яблука. За то купували хліб» (Інтерв'ю з Мирославою, 1938 р. н.). «Тяжко було, але якимось раду давали люди» (Archiwum Historii Mówionej: ANM_PnW_01_1044, 1.39). «Прийшла та руська влада, костьоли позамикали... ми ходили до Мостиськ, чотири кілометри, мій чоловік брав трактор і на причеп нас, і вночі ми їхали до Мостиськ» (Інтерв'ю з Яніною К. 1937 р. н.).
	Легко було	«Я би не сказав, що дуже там прислідували. Всі були однакові» (Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н.). «Всі призвичаїлися, нам так не було зле» (Інтерв'ю з Яніною К., 1937 р. н.). «Кривди мені не робили. Ніхто нам не витикував чи ти полька, чи шо. Всьо було добре. В школі разом вчилисі. Не було кривди нам. Ніхто сі не сварив» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.). «Страшили нас, жи то буде Комуна, не знати шо, а то просто ходили на колгосп та й всьо, на бураки, на льон. І ніхто нам ніц не говорив, чи ти полька, чи шо» (Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н.). «Ні на кого не маю шо казати., ні на українців, ні на кого. Ніхто мені не надокучав...» (Інтерв'ю з Станіславою М., 1938 р. н.). «Ми дружно жили, добре жили, та й дружно живемо далі» (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.). «Як був Союз, то можна було захиститися, а як був Горбачов, то всьо почалося» (Інтерв'ю з Яніною К., 1937 р. н.). «Перше мая чи жовтневе свято відзначали. Ми самі чекали тих свят, щоб не піти до роботи» (Інтерв'ю з Станіславом М., 1944 р. н.). «Піонери всі були, галстуки подавали» (Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н.). «Добре було, не можу сказати, шо зле було» (Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н.).

Бути носієм польської ідентичності на той час, як виявилось не було важким. Ми бачимо із контент-аналізу, що опитані слабо вирізняють проблему своєї ідентичності з-поміж інших запитань. На запитання чи було важко бути поляком за радянських часів ніхто не згадав про втрату державності, позаяк «важкість» асоціюється перш за все з економічними проблемами. Це може означати, що психологічної прив'язаності до Польщі як історичної Батьківщини, важке переживання її втрати у покоління, що народжені в 1930–1940-ми рр. вже не було. Легкість буття в минулому бачать майже всі опитані поляки. Окрім того, як очевидно для них бути носієм польської ідентичності було, на їхню думку, неважким завданням. Це можемо пояснити лише зміною в свідомості польської громади, влиття в радянську систему життя, непотрібність проявляти національність в публічному житті. Відмітимо, що жоден з оповідачів не фокусує свою біографічну розповідь навколо депортаційних процесів 1944–1946 рр., навіть якщо були виселені найближчі родичі чи сусіди. Залишена в своєму домі, людина відчувається захищеною.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що втрата власної землі, худоби стала найбільшчим ударом для всіх селян, який перебив бажання повернення державності, ідентичності. В пам'ять вривається нестача їжі, втрата землі, яка годувала. На першому плані – потреба вижити і прогодувати сім'ю. Питання національності чи етнічності для колишніх польських селян не було важливим. Позаяк вияв ідентичності поляки співвідносили лише з релігійною культурою, а також спілкуванні польською мовою вдома. Поза родинним спілкуванням, в публічному просторі польською мовою не говорили свідомо.

Часу на культурний розвиток не було осмислення втрати державності навіть не згадувалося. Важка праця в радянських колгоспах замінила потребу культурного розвитку, аналізу ситуації, проблеми патріотизму, розуміння своєї ідентичності. Проте нове радянське повсякдення насправді сприймалося неважко, адже інтерв'юери була дітьми. Вагомим фактором сприйняття нової реальності було відсутність сильних травм, пов'язаних з депортацією, війною чи радянською владою. Тому селяни польської національності швидко адаптувалися до нових умов життя в комуністичній державі.

Список використаних джерел:

1. Грінченко Г. Проведення та аналіз автобіографічного нарративного інтерв'ю: метод Фріца Шутце. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. 2008. № 288. Вип. 10. С. 186–194.
2. Грінченко Г. Усна історія: методичні рекомендації з організації дослідження: для студентів і аспірантів. Харків, 2007. 32 с.
3. Інтерв'ю з п. Анною М. 1927 р. н., записане у селі Нове Місто, Старосамбірського району, 13 квітня 2019 р. Архів автора.
4. Інтерв'ю з Броніславом Ш., 1932 р. н., записане у селі Семенівка Пустомитівського району 2 червня 2019 р. Архів автора.
5. Інтерв'ю з Мирославою, 1938 р. н., записане у селі Стрілецьке Мостиського району, 12 квітня 2019 р. Архів автора.
6. Інтерв'ю з Нелею, 1938 р. н., записане у селі Стрілецьке, Мостиського району 12 квітня 2019 р. Архів автора.
7. Інтерв'ю з Станіславом М., 1944 р. н., записане у селі Нове Місто, Старосамбірського району 13 квітня 2019 р. Архів автора.
8. Інтерв'ю з Станіславою М., 1938 р. н., записане у селі Стрілецьке Мостиського району 12 квітня 2019 р. Архів автора.
9. Інтерв'ю з Стефанією Б., 1933 р. н., записане у селі Семенівка Пустомитівського району 23 квітня 2019 р. Архів автора.
10. Інтерв'ю з Яніною К., 1937 р. н., записане у селі Крисові Мостиського району 5 травня 2019 р. Архів автора.
11. Інтерв'ю з Янкою, 1935 р. н., записане у селі Стрілецьке, Мостиського району 12 квітня 2019 р. Архів автора.
12. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики. Київ : Центр вільної преси, 2003. 250 с.
13. Лисенко О. Історія повсякденності як галузь наукового знання (повсякденна історія війни: методологічні нотатки). «Історія повсякденності: теорія та практика» : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 11–19.
14. Самборський Є. Становище польської освіти в західних областях України і Білорусії в 1944–1946 рр. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний часопис*. 2012. Ч. 20, 21. С. 421–426.
15. Сворак С. Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період. *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 28–42.
16. Стяжкіна О. «Ми жили» жіночі історії окупації Східної України: підходи і робочі гіпотези до аналізу. *Українознавчий альманах*. 2011. Вип. 6. С. 146–151.
17. Удод О. Історія повсякденності: питання методології, історіографії та джерелознавства. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х)*. 2010. Вип. 2. С. 17–39.
18. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. Київ : Український Центр духовної культури, 2004. 540 с.
19. Berger P. L., Luckmann T. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociolog of Knowledge*. New York, 1966. Pp. 219.
20. Eine neue Gesellschaft in einer alten Stadt. Erinnerung und Geschäftspolitik im Lemberg anhand Oral history. Herausgegeben von L. Henke, G. Rossolinski, F. Ther. Wrocław, 2007. S. 141–177.
21. Kudela-Swiątek W. *Od pamiętane: o historii mówionej na przykładzie narracji kazachstańskich Polaków o represjach na tle narodowościowym i religijnym*. Kraków : Universitas, 2013. Ss. 372.
22. Markowski D. K. *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu Lwowskiego 1944–1953: studium zmian polityczno-gospodarczych*. Warszawa, 2018. Ss. 560.
23. Matyukhina A. *W sowieckim Lwowie. Życie codzienne miasta w latach 1944–1990*. Kraków, 2000. Ss. 173.
24. Ośrodek KARTA w Warszawie. *Archiwum Historii Mówionej. Kolekcja “Polacy na Wschodzie”, AHM_PnW_01_1044*, 1.39.
25. Ośrodek KARTA w Warszawie. *Archiwum Historii Mówionej. Kolekcja “Polacy na Wschodzie”, AHM_PnW_2121_01*, 6.20 c.
26. Ośrodek KARTA w Warszawie. *Archiwum Historii Mówionej. Kolekcja “Polacy na Wschodzie”, AHM_PnW_2116_01*.
27. Wylegała A. *Przesiedlenia a pamięć. Studium (nie)pamięci społecznej na przykładzie ukraińskiej Galicji I polskich “ziem odzyskanych”*. Toruń, 2014. Ss. 526.
28. Schütze F. *Biographieforschung und narratives Interview*. *Neue Praxis*, 1983. № 13 (3). S. 283–293.

References:

1. Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociolog of Knowledge*. Neu York, 219. [in English]
2. Henke, L., Rossolinski, G., Ther, F. (2007). Eine neue Gesellschaft in einer alten Stadt. Erinnerung und Geschäftspolitik im Lemberg anhand Oral history. Wrocław, 141–177. [in Deutsche]
3. Hrinchenko, H. (2008). Provedennya ta analiz avtobiografichnoho naratyvnoho intervyyu: metod Friza Shutze. [Conducting and analyzing an autobiographical narrative interview: the method of Fritz Schütze]. *Visnyk Charkivskoho nazionalnoho universytetu im. N. V. Karazina. Seriya: Istoriya Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky*, 288, 10, 186–194. [in Ukrainian]
4. Hrinchenko, H. (2007). Uсна istoriya: metodychni rekomendaziyi z orhanizaciyi doslidzennya: dlia studentiv i aspirantiav. [Oral history: methodological recommendations for the organization of research: for students and graduate students]. Charkiv, 32. [in Ukrainian]

5. Kostenko, N. & Ivanov, V. (2003). *Dosvid content-analizu: modeli ta praktyky*. [Content analysis experience: models and practices]. Kyiv : Zentr vilnoyi presy, 250. [in Ukrainian]
6. Kudela-Swiątek, W. (2013). Odpamiętane: o historii mówionej na przykładzie narracji kazachstańskich Polaków o represjach na tle narodowościowym i religijnym. Kraków : Universitas, 372. [in Polish]
7. Lysenko, O. (2010). Istoriya povsyakdennosti yak haluz naukovoho znannya (povsyakdenna istoriya viyny: metodolohichni notatky). [The history of everyday life as a field of scientific knowledge (everyday history of war: methodological notes)]. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Conference: "Istoriya povsyakdennosti: teoria ta praktyka", Pereyaslav-Chmelnyzky, 14–15 travnya 2010 r. Pereyaslav-Chmelnyzky, 11–19. [in Ukrainian]
8. Markowski, D. K. (2018). Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu Lwowskiego 1944–1953: studium zmian polityczno-gospodarczych. Warszawa, 560. [in Polish]
9. Matyukhina, A. (2000). W sowieckim Lwowie. Zycie codzienne miasta w latach 1944–1990. Kraków, 173. [in Polish]
10. Anna, M. Personal communication, April 13, 2019. [in Polish]
11. Bronislav, Sh. Personal communication, June 2, 2019. [in Ukrainian]
12. Muroslava, Personal communication, April 12, 2019. [in Ukrainian]
13. Nelya, Personal communication, April 12, 2019. [in Ukrainian]
14. Stanislav, M. Personal communication, April 13, 2019. [in Ukrainian].
15. Stanislava, M. Personal communication, April 12, 2019. [in Polish]
16. Stefaniya, B. Personal communication, April 23, 2019. [in Ukrainian]
17. Yanina, K. Personal communication, Mai 5, 2019. [in Polish]
18. Yanka, Personal communication, April 12, 2019. [in Ukrainian]
19. Samborskyy, Ye. (2012). Stanovyshche polskoyi osvity v zachidnykh oblastiakh Ukrainy i Biorusiyi v 1944–1946 rr. [The state of Polish education in the western regions of Ukraine and Belarus in 1944–1946]. *Halychyna. Naukovyy i kulturno-prosvitniy chasopys*. 20 (21), 421–426. [in Ukrainian]
20. Schütze, F. (1983). Biographieforschung und narratives Interview. *Neue Praxis*, 13 (3), 283–293. [in Deutsche]
21. Stiazkina, O. (2011). "My zyly" zinochi istoriyi okupaziyi Schidnoyi Ukrainy: pidchody i robochi hipotezy do analizu. ["We lived" women's stories of the occupation of Eastern Ukraine: approaches and working hypotheses for analysis]. *Ukrainoznavchyy almanach*, 6, 146–151. [in Ukrainian]
22. Shyuz, A. & Lukman, T. (2004). Struktury zyttyesvitu. [Structures of the life world]. Kyiv : Ukrainskyy Zentr dukhovnoi kultury, 540. [in Ukrainian]
23. Svorak, S. D. (1997). Osvita na zachidnoukrainskykh zemliakh u povoennyi period. [Education in Western Ukrainian lands in the post-war period]. *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*, 2, 28–42. [in Ukrainian]
24. Udod, O. (2004). Istoriya povsyakdennosti: pytannya metodolohiyi, istoriohrafii ta dzereloznavstva. [The history of everyday life: issues of methodology, historiography and source studies]. *Povoyenna Ukraina: narysy sotsialnoyi istoriyi (druha polovyna 1940-ch – seredyna 1950-ch, Vol. 2, 17–39. [in Ukrainian]*
25. Wylegała, A. (2014). Przesiedlenia a pamięć. Studium (nie)pamięci społecznej na przykładzie ukraińskiej Galicji I polskich "ziem odzyskanych". Toruń, 526. [in Polish]